

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ – ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1946

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

38 — ΤΣΩΡΤΣΙΛ — 38

ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Γ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΣΤΑΛΜΕΝΑ ΣΤΟΝ ΑΧΙΛΛΕΑ Α. ΤΖΑΡΤΖΑΝΟ

ΕΠΗΜΕΛΕΙΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ: ΝΑΣΟΥ ΑΧ. ΤΖΑΡΤΖΑΝΟΥ

Τὰ γράμματα τοῦτα, μαζί με ἄλλα πού παρουσιάζουν ἴσως μικρότερο γενικό ἀνδιαφέρον, βρέθηκαν στὰ χαρτιά τοῦ πατέρα μου. Ἀφοῦ τὰ διάβασα, τὰ φύλαγα συνήθως μέσα στοὺς φακέλους τους, ὅπως στάλθηκαν, γράφοντας μόνο ἀπ' ἔξω τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστολέα καὶ μιὰ μικρὴ περίληψη.

Προέρχονται ἀπὸ πολιτικούς, λόγιους, ἐπιστήμονες καὶ κυρίως ἀπὸ ξένους γλωσσολόγους, πού ἀσχολήθηκαν με τὴν ἀρχαία καὶ τὴ νέα γλῶσσα μας καὶ ἔρχονται στὴ δημοσιότητα γιὰ πρώτη φορά, ἐκτὸς ἀπὸ μικρὰ μέρη τῶν ἐπιστολῶν πού ἔχουν τοὺς ἀριθμοὺς 3 καὶ 16 (τὰ ἔχει παραθέσει στὴν πραγματεία του «Δημοτικὴ καὶ Νεοδημοτικὴ» Ἀθήναι - 1935, σελ. 30 κ. ἐξ.).

Γιὰ θέμα τους, σχεδὸν πάντα, ἔχουν τὴν ἔρευνα γλωσσολογικῶν ζητημάτων, ἀπὸ ἀφορμὴ τὴν ἐκδόση καὶ τὴν ἀποστολὴ, σ' αὐτὸν πού γράφει, κάποιου νέου βιβλίου ἢ ἀρθροῦ του, καὶ μέσα στὰ γράμματα αὐτά, ἐκτὸς ἀπ' τὶς τυπικὲς εὐχαριστίες, διατυπώνονται γνῶμες καὶ ἀντιρρήσεις γιὰ τὶς ἀπόψεις τῶν γραφομένων του καὶ τὶς γλωσσικὲς του θεωρίες.

Γιὰ τὸ γενικότερο αὐτὸ ἀνδιαφέρον πού παρουσιάζουν θέλησα νὰ τὰ κάνω γνωστὰ στοὺς ἀναγνώστες τῆς «Νέας Ἑστίας», πού με τὸ τεῦχος αὐτὸ τόσο εὐγενικά καὶ στοργικά τιμᾶ τὴ μνήμη τοῦ πατέρα μου, πού ἰδιαίτερο δεσμὸ κράτησε πάντα μαζί της. Ξέρω καλά τὶς ἀντιρρήσεις πού προβάλλονται γιὰ τὴ δημοσίευση ἰδιωτικῆς ἀλληλογραφίας, καὶ ἄλλοι, ἀρμοδιότεροι ἀπὸ μένα, εἶχαν πολλὰς φορές τὴν εὐκαιρία νὰ γράφουν τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ. Ζυγιάζοντας ὁμως τὸ γενικότερο ἀνδιαφέρον πού παρουσιάζουν καὶ τὶς ἰδιαίτερες ἀπόψεις πού ἐκθέτουνται αὐτά, γιὰ ζητήματα πού τὸ ἑλληνικὸ μορφωμένο κοινὸ δὲν ἔπα-

ψε ποτὴ με πάθος νὰ τὰ παρακολουθεῖ, καθὼς καὶ τὶς ὑπογραφές πού ἔχουν, βρίσκω ἀρκετὰ δικαιολογημένη τὴν ἀπόφαση γιὰ τὴ δημοσίευσή τους. Σὲ τοῦτο βάρυνε καὶ τὸ ὅτι ὅλοι σχεδὸν οἱ ἀποστολεῖς εἶναι πεθαμένοι. Λέω σχεδὸν, μιὰ καὶ μόνο γιὰ τὸν Ἰω. Σοκολόφ δὲν μαθεύτηκε ἂν βρίσκεται στὴ ζωὴ ἢ πέθανε.

Τὰ γράμματα πού ἐδῶ δημοσιεύονται εἶναι 17 καὶ τὰ κείμενα τῶν ξένων, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ πού ἔχουν τοὺς ἀριθμοὺς 5, 9 καὶ 14, μεταφράστηκαν, τοῦ Η. Pernot καὶ τοῦ D. C. Hesseling ἀπὸ τὰ γαλλικά, καὶ τοῦ Ε. Schwyzer, ἀπὸ τὰ γερμανικά.

Τοῦ κάθε ἀποστολέα τὰ γράμματα δημοσιεύονται μαζί, γιὰ νὰ ὑπάρχει ἡ ἀναγκαία ἐνότητα στὴν παρακολούθησή τους, μιὰ καὶ ὅπου ὑπάρχουν περισσότερα ἀπὸ ἓνα γράμματα, ἀσχολοῦνται συνήθως οἱ ἀποστολεῖς στὶς σελίδες τους με τὸ ἴδιο θέμα.

Μέτρο γιὰ τὴν κατάταξή τους ἐδῶ κράτησα τὴ χρονολογία πού ἔχει ἡ πρώτη ἐπιστολὴ κάθε ἀποστολέα, με μόνη ἐξαιρέση τὴν ἰδιόγραφη ἐπιστολὴ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου πού τὴν πρόταξα. Πιστεύω πῶς τὸ βάρος τῆς ὑπογραφῆς, τὸ μεγάλο ὄνομα, ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἡ γνώμη πού μέσα σὲ τόσο λίγες γραμμὲς καθαρά καὶ σταράτα διατυπώνει, ἡ διαύγεια καὶ ἡ προφητικὴ διαίσθησις τῆς ὀμιλίας του, πού αὐτὴν ἀναφέρεται, τὸ βγάζουν ἔξω ἀπὸ ἓνα ἀπλό τυπικὸ εὐχαριστήριο γράμμα, σταλμένο ἀπὸ τὸν μεγάλο πολιτικὸ γιὰ τὴν προσφορά ἑνὸς βιβλίου.

Ὅπου τὸ θεώρησα ἀναγκαῖο πρόσθεσα, γιὰ νὰ κατατοπίσω τὸν ἀναγνώστη, λιγδὸλογα σχόλια καὶ πληροφορίες, γιὰ πρόσωπα καὶ γεγονότα, πού, χωρὶς αὐτά, πολλὰ σημεῖα θὰ εἶταν ἴσως ἀκατανόητα.

ΝΑΣΟΣ ΑΧ. ΤΖΑΡΤΖΑΝΟΣ

1

Ἀθήναι 30 Ἀπριλίου 1934

Κύριε Τζάρτζανε,

Εὐχαριστῶ διὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ τελευταίου ἔργου σας «Τὸ γλωσσικὸ μας πρόβλημα»,¹ τὸ ὁποῖον ἀνέγνωσα με τὸ μεγαλύτερον ἀνδιαφέρον, τόσο μᾶλλον καθόσον δταν τὸ γλωσσικὸ ζήτημα ἦλθεν ἐνώπιον τῆς Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς τὸ 1911,² ὑπὸ ὄψεσιν, ὡς ἐνθυμισθε ἴσως, μορφῆν, ὑπεστήριξα ὅτι ἡ γραφομένη γλῶσσα μας δὲν εἴμπορεῖ παρὰ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν γλῶσσα πού μι-

λοῦν οἱ μορφωμένοι ἄνθρωποι, δταν μιλοῦν ἀπροποίητα.³

Μετ' ἐξαιρέτου τιμῆς

Ἐλευθ. Κ. Βενιζέλος

3. Παραθέτω τὸ σχετικὸ μέρος ἀπὸ τὴν ἀγόρευση τοῦ Ἐλευθ. Βενιζέλου, ὅπως δημοσιεύεται στὴν «Ἐφημερίδα τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς» (συνεδρίαση 28-2-1911): «Διὰ τοῦτο εἶπον ὅτι εἴμεθα ὀποχρεωμένοι ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀκόμη, ὅχι ἡμεῖς, ἀλλὰ τὸ ἔθνος εἶναι ὀποχρεωμένον ἐπὶ μακρὸν χρόνον νὰ ὀφίσταται τὰ δευρὰ τῆς διγλωσσίας. Ἀλλ' οὐδεμίαν ὑπάρχει ἀμφιβολία, κύριοι, ὅτι ἡ κατεόθυνσις πρέπει νὰ τελεῖται εἰς ἐξάλειψιν τῆς διγλωσσίας. Πῶς θὰ κατορθωθῇ νὰ γίνῃ ἡ σύμπτωσις αὕτη τοῦ γραπτοῦ λόγου πρὸς τὸν προφορικόν; Δὲν εἶναι εὐκόλον ν' ἀπαντήσῃ τις. Τὸ ἐπ' ἐμοὶ κρίνω, ἀφοῦ ὅλοι ἐτόλμησαν ὑποθέσεις καὶ διὰ τὸ μέλλον, κρίνω ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ μέλλοντος ἢ γραπτῆ θὰ εἶναι, ὅπως εἶπε καὶ ἄλλος ἀπὸ τοῦ βήμα-

1. Ἀθήναι, Ι. Δ. Κολλάρος—1934.

2. Συνεδριάσεις τῆς 28 Φεβρουαρίου καὶ 8 Μαρτίου 1911.

2.

Μπόν 29-12-28

'Αξιότιμε κ. Δόκτωρ,

Με την αποστολή της Νεοελληνικής Συντάξεως μου δώσατε μιά μεγάλη εκπληξη και μιά μεγάλη χαρά. Πρό ετών είχα και εγώ σκεφτεί να επιχειρήσω ένα παρόμοιο έργο και είχα μαζέψει παντός είδους υλικό που μου χρειαζόμην για τὸ ἄρθρο μου στὰ Neue Jahrbücher.⁴ Ἐξωτερικὲς συνθήκες και ἄλλες μελέτες με ἔθγαλαν ἀπὸ τὸ δρόμο αὐτό και βέβαια εἶναι καλύτερα εἶναι ἕνα Συντακτικὸ γράφεται ἀπὸ ἕνα ντόπιον συγγραφέα. Ἔτσι χαίρομαι κι' ἐγὼ πὺ θὰ μπόρῃσω νὰ μάθω τόσα χρήσιμα ἀπὸ σᾶς.

Με θερμὲς εὐχαριστίας
Δικός σας

E. Schwyzer⁵

3.

Βερολίνο - Dahlem 23-5-34

'Αξιότιμη κύρια Συνάδελφε,

Τὴν ἐργασία σας⁶ γιὰ τὴ σημερινὴ θέση, με τὴ λύση σας, τοῦ Νεοελληνικοῦ γλωσσικοῦ προβλήματος, ἔλαβα ἐν τάξει και ἐκτοτε τὴ διαβάξω με πολὺ ἐνδιαφέρον. Χαίρομαι ἰδιαιτέρως πὺ στὴν Ἑλληνικὴ Γραμματικὴ μου (1ον τεῦχος, σελ. 133 κ.εξ.)—δυστυχῶς δὲν μπορῶ νὰ σᾶς τὴν σταλῶ—ἐξέφρασα ἐν μέρει ὁμοίως κρίσεις. Δὲν μποροῦμε νὰ ἀρνηθοῦμε ὅτι ὑπάρχει ἡ μεικτὴ. Ἐκεῖ ἀνάφερα και ἕνα παράδειγμα παρμένο ἀπὸ τὸν Τριανταφυλλίδη,⁷ πὺ δείχνει μιά μὴ λαϊκὴ σκέψη, σὲ λαϊκὴ μορφή. Στὴν Ἑλβετικὴ μου διάλεκτο (ἀπὸ τὴ Ζυρίχη) μπορῶ νὰ μιλήσω γιὰ ὅλα τὰ προβλήματα, ἀκόμη και τὰ γλωσσικά, ἀλλὰ κανένας δὲν θὰ πραγματεύονταν δημόσια, π.χ. σὲ μιά διάλεξη, τέτια θέματα, ἢ θὰ τύπωνε ἐργασίες σὲ διάλεκτο (ἀν και γιὰ διηγήματα, ἀστεία, λυρικά ποιήματα, συχνὰ γίνεται χρῆση διαλέκτου ὁμοίως ὁ Cottfried Keller⁸ ἔγραφε πάντοτε σὲ διάλεκτο!)

Μιά ἐργασία γιὰ τὴν Selbsttutaglichig¹⁰ (δηλ. ἀφομίωση τῶν φωνιέντων) θὰ εἶταν γελοία (ὅπως περὶ ἀνομοίωσης¹¹). Πολὺ ἐντύπωση κάνει ἡ ἀπόδειξη σας ὅτι και ὁ ἐπιστήμονας γλωσσολόγος δὲν

τος τοῦτου ρήτωρ, ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν οἱ μορφωμένοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ὁμιλοῦσιν ἐν συναναστροφῇ πρὸς ἀλλήλους ἀβιάστωσιν.

Και οἱ δύο ἀγορεύσεις του, στίς παραπάνω συνεδριάσεις γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, προκαλοῦν θαυμασμό, τόσο γιὰ τὸν τρόπο πὺ ὁ Β. νιζέλος ἀντιμετώπισε ἕνα τόσο εἰδικὸ ζήτημα, ὅσο και γιὰ τὸν προσηλικὸ τόνο πὺ ἔχουν σὲ πολλὰ σημεία, ὅπως εἶπεν λέει ὅτι: «τὸ δυστόχημα τῆς διγλωσσίας εἶναι προωρισμένον νὰ βαρῶνῃ ὄχι μόνον τὴν γενεάν τὴν ἰδικὴν μας, ἀλλὰ και πολλὰς ἀκόμη γενεάς. φοβοῦμαι».

4. Ἀρχαία ἑλληνικὴ και νεοελληνικὴ σύνταξη (Aigriechische Syntax und neugriechische). Τόμ. 21 (1908) σ. 418 κ. ε.

5. Ἑλβετὸς γλωσσολόγος, καθηγητὴς τῆς Γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου, συγγραφέας τοῦ ἔργου «Ἑλληνικὴ Γραμματικὴ» (Μόναχο 1934).

6. Πρόκειται γιὰ «τὸ γλωσσικὸ μας πρόβλημα».

7. Μόναχο, 1934 (βλ. σημ. 5).

8. Ἑλληνικά στὸ κείμενο τὸ ὄνομα.

9. Γερμανοελβετὸς ποιητὴς, διηγηματογράφος και μυθιστοριογράφος (1819 - 1890).

10. Ἑλβετικὸς διαλεκτικὸς τύπος, ἀντὶ Selbstlautan-gleichung.

11. Ἑλληνικά στὸ κείμενο.

κατορθῶναι νὰ γράψῃ μιά ὁμοιόμορφη (στὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματά της!) γλῶσσα.

Ἡ διαπίστωσή σας τῆς γλωσσικῆς πραγματικότητος νομίζω πὺς εἶναι βασικὴ και πιστεύω πὺς μόνον αὐτὴ εἶναι θὰ εφαρμοστῇ πλήρως, θὰ μπόρῃσει νὰ ἀποτελέσει τὴ βάση γιὰ μιά, περισσότερο ἢ λιγότερο, γερὴ σταθεροποίηση τῆς γλώσσας.

Κατὰ τὰ ἄλλα ἔχω τὴν ἐντύπωση πὺς στὴ γλῶσσα πὺ σᾶς ὁ ἴδιος γράφεται ἡ λεγομένη δημῶδης¹², ἔχει ἀρκετὰ ληφθεῖ ὅπ' ὄψη. Στὴν παράληψη τοῦ —ν (ἐκτός ἀπὸ περιπτώσεις ὅπως συμφέρον¹³, μέλλον¹⁴, πολὺν¹⁵) μὺ φαίνεται ὅτι προχωρεῖται πάρα πολὺ. Οἱ Ὀλλανδοὶ γράφουν π.χ. και Ginneken¹⁶ και προφέρουν χινεκθ, κάτι ἀνάλογο ὅπως σὲ γερμανικὲς διαλέκτους sehd¹⁷ ἀντὶ sehen¹⁸ κ.λ.π.

Πολλὲς εὐχαριστίας γιὰ τὴ φιλικὴ ἀποστολὴ

Με τιμὴ

H. Schwyzer

4.

3 Φεβρουαρίου 1929

'Αγαπητὴ Κύρια Τζάρτζανε,

Σᾶς εὐχαριστῶ πολὺ γιὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ βιβλίου σας,¹⁴ πὺ δὲν εἶχα ἀκόμη τὸν καιρὸ νὰ τὸ μελετήσω ὅπως τὸ ἀξίζει, μὰ πὺ τὸ ξεφύλλισα ὁμοίως και διάβωκα ὁρισμένα του μέρη. Σᾶς συγχαίρω πὺ εἶχατε τὸ κουράγιο νὰ ἀναλάβετε αὐτὸ τὸ δύσκολο ἔργο. Πρῶτὴ φορὰ ἡ σύνταξη τῆς νέας Ἑλληνικῆς εἶναι ἀντικείμενο μᾶς συστηματικῆς μελέτης και δὲν ἀμφισβῆλλω πὺς τὸ ἔργο αὐτὸ θὰ γίνῃ εὐμενῶς δεκτὸ στὴν Ἑλλάδα και στὸ ἐξωτερικὸ. Σκοπεῦω νὰ τὸ περιλάβω στὸ πρόγραμμα γιὰ τὸ δίπλωμα τῶν βυζαντινῶν και νεοελληνικῶν σπουδῶν.

Εἶναι πιθανόν πὺς δὲν θὰ σταματήσετε σ' αὐτὸ σας μόνον τὸ ἔργο και πὺς θὰ ἐξακολουθήσετε νὰ ἀσχολεῖσθε μ' αὐτὸν τὸν τόσο ἐνδιαφέροντα κλάδο. Γνωρίζετε τὸ βιβλίο τοῦ Ferdinand Brunot τὸ ἐπιγραφόμενο «La Pensée et la Langue» ; Ποῦ φαίνεται πὺς θὰ μποροῦσε νὰ κάμει κανεὶς, σύμφωνα με τὴς ἀρχές πὺ ἐκτίθενται σ' αὐτό, ἕνα μεγάλο ἐπιστημονικὸ ἔργο γιὰ τὴ νέα ἑλληνικὴ σύνταξη.

Ἄν δὲν εἶμουν τόσο ἀπασχολημένος με τὸ Ἰνστιτούτο Φωνητικῆς¹⁵ θὰ σᾶς πρότεινα νὰ μᾶς δίνατε μιά γαλλικὴ ἐκδοσὴ, πολὺ περιληπτικὴ, τῶν 343 σελίδων σας. Δυστυχῶς δὲν μπορῶ νὰ τὴν ἀναλάβω γιὰ τὴν ὥρα. Ὑπάρχει κάποιος πὺ θὰ εἶταν πολὺ κατάλληλος γιὰ νὰ τὴν κάμει. Εἶναι ὁ κ. Merlier,¹⁶ μὰ ἔχει ἄραγε καιρὸ ;

Δεχθῆτε, παρακαλῶ, ἀγαπητὴ Κύρια, τὴν ἐκφραση τῶν πιὸ καλῶν μου αἰσθημάτων.

H. Pernot

12. Ὀλλανδικὴ πόλη.

13. Γερμανικὸς διαλεκτικὸς τύπος τῆς Σουηβίας (Schwaben), τοῦ p. sehen—βλέπω.

14. Πρόκειται γιὰ τὴ «Νεοελληνικὴ Σύνταξι» α' ἐκδ. (1928).

15. Τοῦ Νεοελληνικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Σορβόννης πὺ γιὰ χρόνια τὸ διεύθυνε ὁ H. Pernot.

16. Oct. Merlier, Διευθυντὴς τοῦ Γαλλ. Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν.

5.

Nogent s/ Marne (Seine)
37 Avenue de Joinville
13 Οκτωβρίου 1931

Φίλε κύριε Τζάρτζανε,

«Ο κ. Ζούκης»¹⁷ μου έφερε χτές το βιβλίο¹⁸ που είχατε την καλωσύνη να του δώσετε για μένα, και ος εθχαριστώ πάρα πολύ. Διαβάζω πάντοτε με μεγάλο ενδιαφέρον και όφελος τα δημοσιεύματά σας και έχω τύψεις που τόσο λίγο τα ανέφερα ως τώρα στα περιοδικά μας. Η φωνολογία μου πήρε σχεδόν όλο μου τον καιρό τα τελευταία χρόνια κι αναγκάστηκα να της θυσιάσω τα νεοελληνικά, αλλά εύτυχως το Φωνολογικόν Ίνστιτούτο πηγαίνει τώρα πύμα, μπόρσα να αναθέσω σε άλλον την εξακολούθησιν του έργου μου και ελπίζω πως από τώρα θα μου είναι δυνατό να ξαναπιάσω σχέσεις με τους Έλληνας φίλους μου.

Σκοπώ μάλιστα να ιδρύσω ένα μικρό περιοδικό αποκλειστικώς αφιερωμένο στα νεοελληνικά επιστημονικά και φιλολογικά έργα. Περιμένω μόνο, για την πραγματοποίησιν του σχεδίου, μερικούς συνεργάτες που θα μου έρθουν, νομίζω, σ' ένα δυό μήνες.

Φιλικά δικός σας

Pernot

6.

27 Οκτωβρίου 1931
37, Avenue de Joinville
Nogent-sur-Marne (Seine)

'Αγαπητέ Κύριε Τζάρτζανε,

Νά μία ιδέα που μου ήρθε διαβάζοντας τη «Σύνταξη» σας και που ος την υποβάλλω. Δέν μπορώ σχεδόν να την συστήσω στους μαθητές μου, με ελπίδες να την διαβάσουν προσεκτικά, γιατί θα τους χρειάζονταν πολύς καιρός για τοῦτο. Μερικοί θα τό κάμουν' ή πλειονότητα δέν θα βρει τις αναγκαίες ώρες.

Όμως τό βιβλίο σας περιέχει τόσες ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις, που θα εἴταν άμαρτία να μη τό κάμουμε να αποδώσει όσο τό δυνατόν περισσότερο για την παιδεία.

Τό βιβλίο τό φαντάζομαι στα γαλλικά, σε μία μορφή πολύ περιεκτική καμιά πενήνταριά σελίδες τό περισσότερο. Σ' αυτό τό μικρό έργο θα καταχωρούσαμε τά παραδείγματα, με τή μετάφρασή τους γαλλικά και τις απόλυτα αναγκαίες εξηγήσεις από πρακτική άποψη.

Τό βιβλίο αυτό, όπως τό αντιλαμβάνομαι, θα εξυπηρετούσε συγχρόνως τους Γάλλους που μαθαίνουν τά ελληνικά και τους Έλληνες που μαθαίνουν τά γαλλικά, μιά και θα έδειχνε πως μεταφράζονται τά παραδείγματα σε καλά γαλλικά.

17. Γεωρ. Ζούκης, μαθητής του πατέρα μου, σήμερα Γεν. Επιθεωρητής της Β' Έκπ. Περιφέρειας, που βρίσκονταν τότε στο Παρίσι, μαζί με άλλους εκπαιδευτικούς, για μετεκπαίδευση.

18. Πιθανόν πρόκειται για τή Γραμματική της Νέας Έλληνικής Γλώσσας (της άπλης καθαρευούσης) Έκδ. Δημητράκου, Αθήναι 1930.

Θέλτε να δημοσιεύσουμε αυτό τό μικρό βιβλίο από κοινού; Θα έμφανιστεί στη συλλογή του Νεοελληνικού Ίνστιτούτου. Δέν θα είναι μιά επιχείρηση έμπορικώς πολύ περίφημη, αλλά ή δημοσίευση θα είχε μιά πραγματική παιδαγωγική αξία. Δέν ξέρω ποιός είναι οί συμφωνίες σας με τό φίλο μου Κολλάρο. Πιστεύω, δέν θα υπάρξει καμιά δυσχέρεια, αφού αυτό τό βιβλίο δέν θα συναγωνιστεί τό πρωτότυπο.

Στή περίπτωση που θα έγκρίνατε αυτή τήν ιδέα, θα εἴταν εύκολο να κανονιστούν τά πρακτικά ζητήματα. Τό άπλούστερο ίσως θα εἴταν τό Νεοελληνικό Ίνστιτούτο να κάμει τά έξοδα για τήν έκτύπωση. Έξετάστε τό ζήτημα, ος παρακαλώ, με τον κ. Κολλάρο και πέστε μου τί σκέπτεστε.

Δικός σας

H. Pernot¹⁹

7.

15 Νοεμβρίου 1931

'Αγαπητέ Κύριε Τζάρτζανε,

Ο αριθμός των 50 σελίδων που ος ανέφερα δέν εἴταν παρά ο κατά προσέγγιση. Τό ζήτημα όμως δέν υπάρχει πιά, αφού σκαπτόσατε για μιά νέα έκδοση. Πιστεύω πως θα μπορούσαμε να τήν εμφανίσουμε στη Συλλογή μας.

Δέν ξέρω μήπως, από χρηματική άποψη, δέν θα είχατε συμφέρο να δημοσιεύσετε τό βιβλίο στη Γερμανία. Έκείνοι που σ' αυτή τή χώρα ασχολούνται με τή φιλολογία είναι πολυαριθμότεροι παρά σε μας και ίσως για τοῦτο ή κυκλοφορία να είναι καλύτερη. Για άλλους λόγους όμως ή δημοσίευση στη Γαλλία θα εἴταν ίσως προτιμότερη. Υπάρχουν περισσότερες ομοιότητες μεταξύ Έλλήνων και Γάλλων, παρά μεταξύ Έλλήνων και Γερμανών και πιστεύω πως καλό είναι να καλλιεργούνται αυτές οί ομοιότητες.

Αν προτιμήσετε τή Γαλλία, θα εἴταν φρόνιμο, για να αποφύγετε κάθε περιττή εργασία, να μου στείλετε μερικές σελίδες απ' τό χειρόγραφο σας. Η μέθοδο για τήν ανάπτυξη των θεμάτων που χρησιμοποιήσατε στη πρώτη σας έκδοση δέν θα προσαρμόζονταν εδω. Μου φαίνεται πως είμαστε λιγότερο «γραμματικοί» από ος και έχουμε, για να εκθέσουμε τά ίδια φαινόμενα, μιά πιο άπλη όρολογία. Από μέρος μου είμαι της γνώμης πως πρώτα θα πρεπε να δοθούν τά παραδείγματα, κι

19. Στο γράμμα αυτό υπάρχει συνημμένο τό σχέδιο της άπάντησης (5 Νοεμβρίου 1931) προς τον Pernot. Σ' αυτό ο πατέρας μου τό αντιπροτείνει να συνεργαστούν σε μιά γαλλική έκδοση της «Νεοελληνικής Σύνταξης», γιατί κρίνει πως ένα βιβλίο με 50 μόνο σελίδες δέν θα περιείχε πολλά από τά οδοιώδη μέρη του Σύντακτικού και θα εἴταν ανεπαρκές. Υπάρχει έπίσης ή πληροφορία πως: «άρχισα να κάμνω μιά άναθεώρησι του Σύντακτικού μου και να έτοιμάζω μιά δεύτερη έκδοσί του, κάπως επιστημονικώτερη από τήν πρώτη του 1928, τήν όποιαν να έκδωσα στην Εύρώπη, στη Γαλλία ή στη Γερμανία, στη Γαλλική ή στη Γερμανική γλώσσα. Έγώ προσωπικώς θα προτιμούσα στη Γαλλική, όχι μόνο διότι αυτή τή γνωρίζω κάπως καλύτερα από τή Γερμανική και περισσότερο με τραβούν τά Γαλλικά συγγράμματα, αλλά και διότι έτσι τό βιβλίο μου θα ήμπορούσε να έχει περισσότερους αναγνώστες στην Εύρώπη».

ύστερα ὁ κανόνας, ὅσο τὸ δυνατόν πιό σύντομα.

"Ὅσο γιὰ τὰ οικονομικά ζητήματα τὸ Ἴνστι-
τούτο μου²⁰ θὰ ἔκανε τὰ ἔξοδα γιὰ τὴν ἐκτύπωση.
Τὰ συγγραφικὰ δικαιώματα εἶναι 10% στὴν ἐμ-
πορικὴ τιμὴ τοῦ τόμου, ποσὸν ποῦ θὰ μοιραστοῦμε
καὶ ποῦ δὲν θὰ πλουτίσει οὔτε τὸν ἕνα, οὔτε
τὸν ἄλλο. Δὲν πρόκειται δὲ νὰ ἀνταποδῆσει τις
ἄρες τις ἐργασίας σας, οὔτε ἐκεῖνες ποῦ θὰ δια-
θέσω γιὰ τὴν μετάφραση.

Τὴ φίλιὰ μου στὸν κ. Ἀναγνωστόπουλο²¹, ὅταν
θὰ τὸν συναντήσετε καὶ ἐγκάρδια δικὸς σας

H. Pernot²²

8.

6 Δεκεμβρίου 1931

Ἀγαπητὴ Κύριε Τζάρτζανε,

Σὰς ἐπιστρέφω σήμερα τὸ χειρόγραφό σας μὲ
τὴν μετάφραση ποῦ ἔκαμα. Ἐχετε τὴν καλοσύνη
νὰ μοῦ πῆτε ἂν σὰς ἀρέσει.

Στις περιπτώσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους εἶναι πολὺ
δύσκολο ὅλα νὰ κανονιστοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ
μάλιστα μὲ ἀλληλογραφία. Πιὸ πρακτικὸ μοῦ φαί-
νεται νὰ προχωρήσουμε ὅπως ἀρχίσαμε. Ἐτοι κα-
ταλαβαίνει κανεὶς καλύτερα τις ἰδέες αὐτοῦ ποῦ
ἀλληλογραφεῖ. Ἐγὼ τουλάχιστο, δὲν μπορῶ νὰ
καταλάβω πὼς τίθεται ἓνα ζήτημα, παρὰ στὴν
ἀλληλουχία τῆς ἐργασίας. Ἡ μετάφραση ποῦ σὰς
στέλνω, μοῦ φαίνεται πὼς ἀνταποκρίνεται σὲ κεί-
νο ποῦ θὰ ζητούσαν Γάλλοι μαθητὲς καὶ καθηγη-
τὲς ποῦ θὰ διάβαζαν καὶ θὰ μελετοῦσαν ἓνα βι-
βλίο τέτιου εἴδους. Στὴ παρ. 1, 3, ἀλλάξα τὴ δια-
τύπωσή σας, ποῦ δὲ τὴ βρήκα πετυχημένη. Μοῦ
φαίνεται πὼς τὸ ζήτημα τοῦ τὸ δὲν ἔχει ἐδῶ κα-
μιὰ θέση. Καλὸ εἶναι νὰ τὸ σημειώσουμε στὰ πα-
ραδείγματα, ἀλλὰ ἂν τὸ ἀναφέρουμε στὸ κείμενο,
ὅπως σὰς κἀντα, φαίνεται σὰ νὰ λέει κανεὶς
πὼς εἶναι μιὰ ἰδιομορφία ποῦ βρίσκεται σὲ ἀμε-
ση σχέση μὲ τὸ ἐξεταζόμενο ζήτημα, ἐνῶ δὲν πρό-
κειται γι' αὐτό.

Συγκρίνοντας μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἔκδοση, βλέπω
πὼς δὲ βάλατε στὸ χειρόγραφό σας παρὰ ἓναν πε-
ριορισμένον ἀριθμὸν παραδειγμάτων, Πιστεύω πὼς
ὅσο περισσότερα ὑπάρχουν, τόσο τὸ καλύτερο καὶ
πὼς θάπρεπε νὰ μποῦν ὅλα.

20. Τὸ Νεοελληνικὸ Ἴνστιτούτο τῆς Σορβόννης.

21. Πρόκειται γιὰ τὸ Γεώργιο Ἀναγνωστόπουλο,
καθηγ. τῆς Γλωσσολογίας στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν,
μὲ τὸν ὅποιον ὁ πατέρας μου συνδέονταν μὲ στενὴ
φιλία.

22. Καὶ σὲ τοῦτο τὸ γράμμα ὑπάρχει συνημμένον τὸ
πρωτόγραφον τῆς ἀπάντησης — 30/11/1931 — τοῦ πατέρα
μου. Ἀναφέρεται σ' αὐτὸ πὼς στέλνει στὸν Περνὸ 5
χειρόγραφα σελίδες, «γιανὰ ἰδῆτε κατὰ πόσον κα-
τορθῶνω νὰ συμμορφωθῶ πρὸς τὰς ὑποδείξεις σας
περὶ τοῦ τρόπου τῆς μεθοδικῆς ἐπεξεργασίας τῆς ὀ-
λης». Καὶ πάρα κάτω: «Ἐσφυλλίζοντας τὸ Συντα-
κτικὸν μου καὶ ρίχνοντας ἓνα βλέμμα εἰς τὰ διάφορα
κεφάλαιά του εὗρισκω ὅτι εἰς πολλὰ μὲν θὰ εἶναι
δυνατὸν νὰ ἀκολουθηθῆται ἡ μέθοδος, τὴν ὅποιαν συνι-
στᾶτε, ἤτοι νὰ προτάσσονται τὰ παραδείγματα καὶ
νὰ ἀκολουθεῖ ὁ κανὼν, εἰς πολλὰ δὲ μὴ τὸ εὗρισκω
δι' ἐμὲ τουλάχιστον ἀδύνατον, ὅπως π.χ. προκειμένου
περὶ τῶν διαφόρων σημασιῶν τοῦ μορίου πρὸς καὶ τῆς
προελεύσεως ἐκάστης αὐτῶν ἀπὸ μιᾶς ἄλλης προη-
γουμένης».

Στὸ γράμμα σας μὲ ρωτᾶτε τί προτιμῶ: τὴ
σύντομη ἔκδοση, ποῦ ἐπρόκειτο στὴν ἀρχὴ, ἢ τὴν
πιὸ πλήρη ἔκδοση ποῦ ἐτοιμάζεστε. Χωρὶς καμιὰ
ἀμφιβολία τὴν τελευταία. Ἡ πρώτη δὲν εἶναι πιά
ἐνδιαφέρουσα, ἀφοῦ πρόκειται νὰ ὑπάρχει μιὰ
ἄλλη ἔκδοση.

Ἡ μετάφρασή μου δὲν ἔχει τόνους. Μὴ τρομά-
ξετε. Αὐτὸ γίνεται γιὰ συντομία. Ἐξ ἄλλου τὰ
ὀρθογραφικὰ ζητήματα μ' ἀφίνουν ἐντελῶς ἀδιά-
φορο καὶ καθόλου δὲν θὰ μὲ πείραζε νὰ υιοθετοῦ-
σα τὴ δική σας ὀρθογραφία. Δὲν νομίζετε ὅμως
πὼς καλύτερα θάταν νὰ παραιτηθεῖτε ἀπὸ τὸ
κόμμα τοῦ δ,τι; Τί σημαίνει ἓνα ἐγκλιτικὸ χω-
ρισμένο ἀπὸ τὴν προηγούμενη λέξη μὲ ἓνα κόμμα;

Τέλος, κοιτάξτε ὅλα αὐτὰ, πέστε μου τὴ γνώμη
σας καὶ πιστέψτε, ἀγαπητὴ κύριε Τζάρτζανε, στὰ
καλύτερά μου αἰσθήματα.

H. Pernot²³

9.

Université de Paris
Institut Néo-hellenique
A la Sorbonne
10 Μαΐου 1933

Φίλε κύριε Τζάρτζανε,

Σπεύδω ν' ἀπαντήσω στὸ γράμμα μας. Ἡ μα-
κρὰ μου σιωπὴ ὀφείλεται, σὰν ποῦ τὸ ὑποθέσατε,
εἰς τὴν ἀμηχανίαν ὅπου βρισκομαι ὡς πρὸς τὸ
μέλλον τοῦ Νεοελληνικοῦ Ἴνστιτούτου. Ἡ Ἑλλη-
νικὴ Κυβέρνησις δῆλωσε στὸ Πανεπιστήμιον πὼς
εἶναι ἀναγκασιμένη νὰ παύσῃ τὴν συνδρομὴν τῆς. Τὰ
ἔξοδα γίνονταν μισὰ μισὰ καὶ δὲν ξέρω τί θάπο-
φασίσῃ τὸ Πανεπιστήμιον. Μὲ παρακάλεσαν νὰ πε-
ριορίσω φέτος τὰ ἔξοδα εἰς τὴν ἔκδοσιν ἐνός βι-
βλίου γιὰ τὰ Τσακωνικά ποῦ ἦταν ἑτοιμο.

23. Στὸ συνημμένον σχέδιον τῆς ἀπάντησης — 24 Δ/βρίου
1931 — τοῦ πατέρα μου, διεξοδικὰ συζητοῦνται οἱ τε-
χνικὰς λεπτομέρειες γιὰ τὴν ἀρξάμενη συνεργασία
του μὲ τὸν Περνὸ, μὲ τὴν δήλωσιν ἀποδοχῆς τῶν οἰκο-
νομικῶν δρων καὶ τὴν πληροφορία πὼς τοῦ στέλνει
μαζὶ τις ἐπόμενες 31 σελίδες, ὡστε συνεχίζει: «Ὁ-
νάσθε πλέον νὰ μορφώσετε γνώμην, πὼς ἡμπορεῖ νὰ
προχωρήσῃ ἡ ἐργασία καὶ ἡ συνεργασία μας αὐτή·
καὶ ἂν εἶναι τῆς ἐγκρίσεώς σας, τότε νὰ προχωρή-
σωμεν, καὶ ἐγὼ νὰ τὸ κάμω πλέον κύριον ἔργον μου
αὐτὸ καὶ νὰ ἀφήσω ἄλλας ἐργασίας, τὰς ὁποίας εἰς
τὸ μεταξύ εἶχα ἀρχίσει, γιὰ νὰ τελειώσωμεν κατὰ τὸ
δυνατὸν ταχύτερον».

Στὸ γράμμα του αὐτοῦ ὁ πατέρας μου δὲν εἶχε κα-
μιὰ ἀπάντησιν, καὶ στίς 6 Μαΐου 1933 ἔγραψε στὸν
Περνὸ — τὸ πρωτόγραφον ὑπάρχει στὴν ἴδια σειρά τῶν
ἐπιστολῶν — μαθαίνοντας τις δυσκολίας ποῦ ἀντιμετώ-
πιζε τὸ Νεοελληνικὸ Ἴνστιτούτον, καὶ τὴν ἀδυναμία
ποῦ βρισκόνταν νὰ ἐκδόσῃ τὸ Συντακτικόν, ὅπως εἶ-
χαν σχεδιάσει, γιὰ νὰ τοῦ προτείνει μιὰ ἄλλη μορφή,
λιγότερον ἐκτενὴ. Γράφει σαυτοῦ: «Ἡ Ἀκαδημία Ἀθη-
νῶν ἀνέθεσε στὸν Διευθυντὴ τῆς συντάξεως τοῦ Ἰ-
στορικοῦ Λεξικοῦ κ. Ἀνθ. Παπαδόπουλον, στὸν Καθη-
γητὴν κ. Ἀκαδημαϊκὸν κ. Ἰω. Καλλιτσουνακὴ καὶ σὲ
μένα νὰ συντάξωμε μιὰ Γραμματικὴν τῆς νέας Ἑλλην.
γλώσσης. Στὴν ἐργασία αὐτὴ ἐγὼ θὰ περιορισθῶ
μόνον ἐν τῇ σύνταξιν ἐνός ἐπιτόμου συντακτικοῦ τῆς Ν.
Ἑλλην. τοῦ ὁποίου θὰ προσαρτηθῇ ἐν τῇ Γραμματικῇ
αὐτῇ. Ἀπ' αὐτὸ λοιπὸν τὸ ἐπιτόμον καὶ σύντομον Συν-
τακτικόν, διασκευασμένον ἐννοεῖται καταλλήλως, μπο-
ρεῖ, ἂν θέλατε, νὰ γίνῃ κατόπιν μιᾶς Γαλλικῆς ἔκδοσης».

Ὁ Περνὸ τοδοτεῖλα σὲ ἀπάντησιν τὸ ἐπόμενον γράμ-
μα, ἀριθ. 9, ποῦ κλίνει τις συνημοσῆσεις τους γιὰ μιὰ
γαλλικὴ ἔκδοσιν τοῦ Συντακτικοῦ.

Είμαι πολύ απησυχολημένος, ἀφ' ἑτέρου δὲν μποροῦσα νὰ σὰς πῶ τίποτε θετικῶς γι' αὐτὸ δὲ σὰς ἔγραψα. Σὰς ἐπιστρέφω τὸ χειρόγραφό σας μὲ πολλή λύπη καὶ μὲ πολὺ λίγη ἐλπίδα γιὰ τὸ μέλλον. Ὁ κόσμος εἶναι ἄνω κάτω καὶ μοῦ φαίνεται πῶς θὰ περάσουν χρόνια ὡς ποῦ νὰ γίνοντο τὰ πράγματα ἐν τάξει.

*Ἐμαθα μὲ μεγάλη χαρὰ πῶς ἀποφάσισεν ἡ Ἀκαδημία νὰ ἐκδώσῃ μιὰ Γραμματικὴ τῆς νέας Ἑλληνικῆς καὶ πῶς σὰς ἀνέθεσαν τὸ συντακτικὸ μέρος. Ὁ μόνος τρόπος νὰ λυθῇ τὸ δῆθεν γλωσσικὸ ζήτημα εἶναι ἡ ἐκδοσις ἐπισήμου γραμματικῆς καὶ λεξικῶν καὶ ἡ χρῆσις αὐτῶν στὰ σχολεῖα.

Με πολλὰ χαιρετίσματα

Περὸ

10.

10.4.1931

Aigburth Drive. Liverpool.

Αξιότιμε κ. Τζαρτζάνο,

Στὸ φύλλο τῆς Νέας Ἑστίας τῆς 1 τοῦ Ἀπριλίου διάβασα μὲ προσοχὴ τὴν ἀπαντησὴ σου.²⁴

Ἡ Γραμματικὴ ὅπου παραπέμπεις²⁵ εἶναι βέβαια τοῦ Φιλῆντα.²⁶ Ἄν καὶ τυπώθηκε μὲ ἐξοδά μου, ποτεὶ δὲν τὴν εἶδα γιὰτι δὲ μου στάλθηκε ἀντίτυπο καὶ ἐγὼ ἀμέλησα νὰ τὴν προμηθευθῶ. Θυμάμαι ὅμως πῶς ὁ Φιλῆντας τότες μου παραπονέθηκε γιὰτι εἶχανε μείνει ἀδιόρθωτα χίλια τυπογραφικὰ λάθια μου τόνισεν μάλιστα τὸν ἀριθμὸν 1000. Συμπραίνω λοιπὸν πῶς τὸ Ψυχάρι²⁷ εἶναι παρόραμα ἂν δὲν εἶναι, τότες βέβαια ὁ Μολιέρος μου στο χορότου τῶν Καραγκιόζηδων πρέπει νὰ συμπεριλάβει καὶ τὸν πραξικόπο του Ψυχάρι μαζί με τὸν ἐνδοξὸ πραξικόπο των Για-

24. Στὸ τεύχος 2(799). Περίοδος Γ'. Χρόνος ΚΓ'—Φλεβάρης 1931 τοῦ «Νουμά», ὁ Ἀλέξ. Πάλλης δημοσίευσεν ἄρθρον μὲ τὸν τίτλον: «ΣΙΜΟΣ ΜΕΝΑΡΔΟΣ, ἢ-τοὶ Ο ΣΤΟΥΤΟΣ» γιὰ νὰ κρίνει τὸ βιβλίον «Στέφανος, ἐκλογαὶ ἀρχαίων ποιημάτων (ἐκδ. Ἱ. Ν. Σιδέρης—ἐν Ἀθήναις 1924). Στὸ ἄρθρον αὐτό, στὴν ὑποσημείωσιν ἀριθμ. 1, εἰρωνεύεται καὶ τὸν πατέρα μου, βρίσκοντας ἀφορμὴ τὴν ἀφιέρωσιν εἰς τὸν Κατζίδακιν τῆς «Νεοελληνικῆς Συντάξεως» ποῦ στὴ ἀ' ἐκδοσὴ (1928) εἶναι διατυπωμένη σὲ δοτικῆ: «Τῷ Σεβαστῷ μοι Διδασκάλῳ Γεωργίῳ Ν. Κατζίδακι».

Γράφει λοιπὸν σ' αὐτὴ τὴν ὑποσημείωσιν: «Προταίνω (ἐννοεῖ γιὰ τὴ γραφὴ τῆς δοτικῆς) Κατζίδακι! Ὁ Τζάρτζανος γράφει Κατζίδακι! Τί ἀθάνατοι καραγκιόζηδες! Τοὺς χρειάζεται Μολιέρος».

Γιὰ τὸ σημεῖον αὐτό, ποῦ τὸν ἀφοροῦσα, ὁ πατέρας μου ἔστειλε στὴ «Νέα Ἑστία» μιὰ ἐπιστολὴν ποῦ δημοσιεύθηκε μὲ τὸν τίτλον «Γιὰ μιὰ ἀφιέρωσιν» (βλ. βιβλιογραφία Θ. Ξόδη) καὶ ἐκεῖ δημοσιεύοντας πῶς τὸ τυπικὸν τῆς δοτικῆς τῶν κυρίων ὀνομάτων εἶναι ἐντελῶς συμβατικόν, ἀναφέρει πῶς καὶ καθαρῶναι δημοτικιστὲς ἀφιέρωσαν βιβλία τοὺς μὲ δοτικῆς, φέρνοντας γιὰ παράδειγμα τὴν δοτικὴν Ψυχάρι.

25. Στὸ ἴδιον γράμμα στὴ Ν. Ἑστία.

26. Γραμματικὴ τῆς Ῥωμαϊκῆς Γλώσσας. (Ἀθήνα—Α', 1907, Β' 1910).

27. Εἶναι ἡ ἀφιέρωσιν τῆς Γραμματικῆς τοῦ Φιλῆντα: Ψυχάρι καὶ τῶν Ἑλλήνων Ἐδεργάτη—Ἱερὸν. Αὐτὴ, καθὼς καὶ οἱ πάρα κάτω λέξεις, ὀπογραμμισμέναι εἰς τὸ κείμενον ἀπὸ τὸν Πάλλη.

28. Τὸ γράμμα αὐτὸ δὲν δημοσιεύθηκε ποτὲ, ἀλλὰ, ὡς φαίνεται ἀπὸ σημείωσιν πάνω σαυτό, ὁ πατέρας μου ἀπάντησεν ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν Πάλλη, στὶς 20 τοῦ ἰδίου μηνὸς καὶ πῆρε ἀπ' αὐτὸν τὸ ἐπόμενον γράμμα, μὲ τὸν ἀριθμὸν 11.

νάκις, Βασίλεις, βαρκάροιδες, δράκως, τσώφλοι, φορῶν, ἀγαπᾶς, κ.τ.λ. Δὲν ἔχω καμια ἀντίρρηση στο νὰ τυπώσῃς ἀφτόμου τὸ γράμμα ὅπου ἐπιθύμεις. Μόνον σε παρακαλῶ νὰ μου στείλῃς τὸ φύλλον.²⁸

Πρόθυμος

Αλέξ. Πάλλης

11.

3.5.1931

Aigburth Drive. Liverpool

Αξιότιμε κ. Τζαρτζάνο,

*Ἐλαβα τὸ γράμμα σας τῶν 20/4 καὶ σας εὐχαριστῶ πάρα πολὺ. Δὲ μπορῶ νὰ ἀρνηθῶ πῶς ζηγάτε τὰ ζητήματα μὲ πολλὴ λογικὴ, ἀλλὰ πῶς εἶναι χωνέψιμα ἡ δοτικὴ τῷ Κατζίδακι δὲ μου εἶναι δυνατὸ νὰ παραδεχθῶ. Ἴσως μὲ τὸν καιρὸ ἡ εἰσις ἡ ἐγὼ ἀλλάξωμιν γνώμην. Στὸ γράμμα σας τῆς Ἑστίας²⁹ ἀποδίδετε τὴν ἐχτρα μου στο ὅτι ἡ γραμματικὴ σας³⁰ ἀφισρώθηκε στο Κατζίδακιν. Δὲν θὰν τὸ ἀρνηθῶ, γιὰτι μου φαίνεται παράξενον πῶς νὰ λατρεύεται ἄνθρωπος ποῦ ὡς πρωτοπαλίκαρο του Μιστριώτη ἐβλάφη τόσο πολὺ τὴν ἰδέαν καὶ προσπάθησεν νὰν τὴν βλάψῃ ἀκόμη περισσότερον.

Πρόθυμος

Αλέξ. Πάλλης

12.

15.12.1931

20, Aigburth Drive. Liverpool

*Ἀπειρα σπολλάτια. Τὸ διαβάζω μὲ πολλὴ περιέργεια³¹.

Αλέξ. Πάλλης

13.

8.1.1931³¹

20, Aigburth Drive. Liverpool

Μεγάλῃ καλοσύνῃ νὰ με θυμηθεῖς καὶ σε εὐχαριστῶ πάρα πολὺ. Αξιολογώτατον βιβλίον,³² καὶ γιάσου. Χρόνια πολλὰ.

Αλέξ. Πάλλης

14.

Λένινγκραντ, τῷ 30ῷ Μαΐου 1931

Πρὸς τὸν κύριον Ἀχιλλέα Α. Τζάρτζανον

*Ἐλλογιμώτατε Κύριε,

Προσαγορεύω τὴν ἑμετέραν Ἐλλογιμότητα καὶ εὐχομαι ὅλα τὰ καλὰ.

Διδάσκω τὰ Νεοελληνικά εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς πόλεώς μας, καὶ ἔχω πολλοὺς μαθητὰς μου ἀπὸ τοὺς Γραικοὺς καὶ Ρώσσους. Ἐργάζομαι ἐδῶ

29. Βλ. σημ. 24. Πρόκειται, βέβαια, γιὰ τὸ Συντακτικὸν τῆς Δημοτικῆς (α' ἐκδ.).

30. Δὲν μπορῶ ἀκριβῶς νὰ καθορίσω γιὰ τί πρόκειται. Ἴσως τὸ ἀνάτυπον τοῦ ἀρθροῦ του γιὰ τὸ ὄδον (βλ. βιβλιογρ. Θ. Ξόδη).

31. Ἀπὸ παραδρομῆς ἔχει ἡμερομηνία 1931 γιὰτι οἱ ταχυδρομικὲς σφραγίδες ἀναγράφουν 1932.

32. Πρόκειται, καθὼς φαίνεται, γιὰ τὰ Θεσσαλικά τοῦ Τυρνάβου (βλ. βιβλιογρ. Θ. Ξόδη).

μόνος, τούς βοηθούς δὲν ἔχω. Πολύ χρειάζομαι τὰ ἐπιστημονικά βιβλία διὰ τὴν νεοελληνικὴν γλῶσσον καὶ φιλολογίαν. Ἔχω «Συντακτικόν» τῆς Ἰ. Ματῆρας Ἐλλογιμότητος (Ἀθήναι 1928). Δυστυχῶς «Γραμματικὴ» Σας (Ἀθ. 1930-31)³³ μὲ λείπει.

Ἐλλογιμώτατε, θερμῶς παρακαλῶ Ἰμάς νὰ μου στείλητε αὐτὸ τὸ βιβλίον καὶ ἄλλας πραγματείας Σας, π. χ. «Περὶ τῆς συγχρόνου Θεσσαλικῆς διαλέκτου», «Συμβολὴ εἰς τὴν κλίσιν τοῦ ὀνόματος ἐν τῇ νέα Ἑλληνικῇ» κτλ. Ἡ δευτέρα μου Α. Νέσκη, ἀρ. ἐκατὸν ἑβδομήντα τρία, κατοικίᾳ πρώτῃ.

Μετὰ μεγάλης τιμῆς καὶ ὑπολήψεως

Ἰω. Σοκολώφ. Καθηγητῆς

Γ. Γ. Παρὶ τῶν βιβλίων Σας θὰ γράψω τὴν κρίσιν εἰς τὰ «Βυζαντινά Χρονικά» τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν Ε. Σ. Σ. Δ.³⁴

15.

Wassenaar 25. 1 - 32

Κύριε καὶ Ἀγαπητέ Συνάδελφε,

Μοῦ κάνατε μιὰ μεγάλη εὐχαρίστηση καὶ μιὰ μεγάλη ἐξυπηρέτηση στέλνοντάς μου τὰ «Λαογραφικά τοῦ Τυρνάβου»³⁵ Ἀυτὰ τὰ ἑλληνικά δημώδη μὲ ἐνδιαφέρουν ὅπως ἰδιαιτέρως καὶ λυπᾶμαι πού ἢ ἀπουσία μου ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα μὲ ἐμποδίζει νὰ τὰ μελετήσω ἀπὸ πιὸ κοντά. Γιὰ τοῦτο εἶμαι πιὸ εὐγνώμων σὲ καίνοὺς πού μὲ ἐφοδιάζουν μὲ κείμενα, δανεισμένα ἀπὸ τὴν προφορικὴ παράδοση. Ἡ συλλογὴ σας μοῦ προσκάλεσε μεγάλη εὐχαρίστηση καὶ τὰ σχόλιά σας ὑπῆρξαν γιὰ μένα πολὺ χρήσιμα.

Δεχθῆτε, ἀγαπητέ Κύριε, τὴν ἐκφραση τῶν ἀφοσιωμένων μου αἰσθημάτων.

D. C. Hesseling³⁶

16.

Wassenaar, 19 Μαΐου 1934

Ἀξιότιμε Κύριε,

Μὲ μεγάλο ἐνδιαφέρον διάβασα τὸ βιβλίον σας γιὰ «Τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα» καὶ σὰς εὐγνωμονῶ πολὺ γιὰ τὴν εὐγενικὰ ἀποστολὴν του.

Εἶμαι ὁπαδὸς τῶν γλωσσικῶν θεωριῶν πού ἀποτελοῦν τὴν βάση τῆς ἐργασίας σας. Στὴν Ἱστορία μου τῆς σύγχρονης ἑλλ. φιλολογίας (Παρίσι 1924, σελ. 114 κ. ἐξ.) ἐξήγησα πῶς ἡ σχολὴ τῶν Νεογραμματικῶν (Junggrammatiken) κηρύττοντας τὸν ἀπόλυτο χαρακτήρα τῶν φωνητικῶν νόμων, ξεγέλασε τὸν μακαρίτη δάσκαλό μου τὸν Ψυ-

33. Πρόκειται ἢ γιὰ τὴν σχολικὴν Γραμματικὴν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς πού κείμενο τὸ χρόνο (1931) ἐγκρίθηκε γιὰ πρώτη φορὰ (βλ. βιβλ. Θ. Ξόδη, ἢ γιὰ τὴν Γραμματικὴν τῆς Ἀπλῆς Καθαρευούσης.

34. Ἄν στάλθηκαν ποτὲ τὰ βιβλία αὐτὰ δὲν τὸ ξέρω, καθὼς κι' ἂν δημοσιεύθηκε καμιά κρίση γιὰ βιβλίον τοῦ πατέρα μου σαυτὸ τὸ περιοδικό.

35. Θεσσαλικά τοῦ Τυρνάβου (βλ. βιβλιογρ. Θ. Ξόδη).

36. Ὁ γνωστός βυζαντινολόγος καὶ νεοελληνιστής, ἄλλοτε καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Leyden, τῆς Ὀλλανδίας, συγγραφέας καὶ μίᾶς «Ἱστορίας τῆς σύγχρονης ἑλληνικῆς λογοτεχνίας», μεταφρασμένης γαλλικὰ ἀπὸ τὸν Περνὸ.

χάρη. Ἡ ἐξήγησις αὐτὴ μοῦ στοίχισε ἀπὸ μέρους τοῦ μιὰ ἀπάντησις «συντριπτικὴ» κατ' αὐτόν, μὰ πού καθόλου δὲν μὲ ἔκαμε νὰ ἀλλάξω γνώμη. Δέχομαι λοιπὸν, ὅπως καὶ σεῖς χωρὶς ἐνθουσιασμό, μὰ ἀπὸ ἀνάγκη, τὴν «μειχτή».³⁷ Ὅπως τὸ δεῖχνει ἡ λέξις, πρόκειται νὰ ξέρει κανεὶς νὰ καθορίσῃ τὴν δόσιν τῶν στοιχείων πού συνιστοῦν αὐτὴ τὴν ἀναγκαστικὰ, λίγο-πολύ, ἀνόμοια γλῶσσα³⁸. Θὰ εἶταν λοιπὸν παράλογο ἂν ἕνας ξένος πού ζεῖ σὲ μιὰ χώρα ὅπου ἀνέκαθεν διαβάζουν πολὺ τὰ ἑλληνικά, ἀλλὰ ὅπου δὲν τάκοῦν καθόλου νὰ μιλιόνται, ἀποτολμοῦσε νὰ κρίνει τὸ βαθμὸν τῆς μειξῆς ἐνός συγχρόνου συγγραφέα. Τὸ μόνο δικαίωμα πού μπορεῖ νὰ ἐπιτρέψῃ στὸν ἑαυτὸ τοῦ, εἶναι νὰ ἀποδόσῃ, μὲ ἀπόλυτη εἰλικρίνεια, τὴν ἐντύπωσιν, πού σὲ μιὰ ὀρισμένη περίπτωσιν, τοῦ κάνει ἢ ἐφαρμογὴ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς. Γιὰ μένα, πού ὀφείλω τὴν ἀγάπην μου στὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα κατὰ πρῶτον στὸ θαυμασμό πού μοῦ προσκάλεσε (περισσότερο ἀπὸ 50 χρόνια πρὶν) τὸ διάβασμα τῶν τραγουδιῶν τοῦ λαοῦ, σὰς ἐξομολογοῦμαι πῶς στὴν ἐργασία σας μιὰ παραχώρησις πιὸ μεγάλη στὸ λαϊκὸ στοιχεῖο θὰ μοῦ εἶταν πολὺ συμπαθητικὴ. Εἶμαι λοιπὸν λιγάκι μὲ τὸ μέρος τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη καὶ τῆς μειχτῆς³⁹ του.

Μὲ ἕνα παράδειγμα θὰ σὰς δείξω πῶς ἔχω πειστῆ γιὰ τὸν ὑποκειμενικὸ χαρακτήρα — καὶ πού ἴσως δὲν μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ — αὐτῆς μου τῆς προτίμησιν. Διαβάζοντας εἶτε τὴν καθαρεύουσα,³⁷ εἶτε τὴν μειχτῆ,³⁷ κάθε στιγμὴ σκοπεύω στὸ ὅ ὅποιος, τοῦ ὁποίου³⁷ κ.λ.π. κ.λ.π. Αὐτὸ δὲν εἶναι οὔτε ἀρχαῖο ἑλληνικόν, οὔτε νέο ἑλληνικόν, γιὰ μένα αὐτὸ δὲν εἶναι οὔτε μαῦρο, οὔτε ἄσπρο καί, πάντοτε γιὰ μένα, εἶναι μονότονον καὶ ἀνιαρόν: μὲ μιὰ λέξις εἶναι ὁ μπαμπούλας μου. Ἄκουσα ὅμως ἐγὼ ὁ ἴδιος στὴν Ἀθήνα, μορφωμένους ἀνθρώπους, ἀλλὰ πού δὲν εἶναι παρὰ σχολαστικοί, νὰ μεταχειρίζονται αὐτὸ τὸ καταραμένο ὁ ὅποιος,³⁷ σὲ μιὰ φιλικὴ συνομιλία. Ἡ ἐκφραση λοιπὸν ἔχει τὰ ὑπὲρ της καὶ δὲν μπορῶ παρὰ νὰ ὑποκύψω, γιὰτὶ αὐτὸ πού λέει ἡ καλὴ κοινωνία εἶναι ἡ καλὴ γλῶσσα γιὰ τὴν καθημερινὴν χρῆσιν.

Ἐπιτρέψτε μου νὰ σὰς κάμω ἀκόμα δύο παρατηρήσεις. Εἶσατε λιγάκι ἀδυστηρὸς γιὰ τοὺς καθηγητῆς πού μίλησαν γιὰ τὴν μητρικὴν γλῶσσαν³⁷ (ὄχι τὴν γλῶσσαν τῶν μητέρων).³⁷,³⁸ ὅθι μπουρούσαν νὰ σὰς ἀπαντήσουν πῶς μιλώντας *la langue maternelle, die Muttersprache, the mother tongue* κ.λ.π., ἐννοοῦν τὴν κοινὴν γλῶσσαν τοῦ τόπου, ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν γλῶσσαν τῶν γαλλίδων, γερμανίδων, ἀγγλίδων κ.ἄ. μητέρων.

Καὶ κατὰ δεύτερον, ἀφοῦ ἤδη ὁ Βηλαρᾶς προσπάθησε νὰ μεταφράσῃ τὸν Πλάτωνα στὴ λαϊκὴν γλῶσσαν, δὲν εἶταν ἀναπόφευκτον, ὅσοι ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπ' τὸν τουρκικὸ ζυγὸ, νὰ ἀφοσιωθοῦν, ὀλόκληρο ἕναν αἰῶνα, στὴν καθαρεύουσα³⁷. Πιστεύω πῶς ὁ αἰσθηματικὸς φιλελληνισμὸς τῶν ξένων πολὺ συνέβαλε στὸ νὰ σπρώξῃ τοὺς Ἑλλη-

37. Ἑλληνικὰ στὸ κείμενο.

38. Μᾶλλον εἰδὼ τὸ γράμμα δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν πατέρα μου, στὸ πρωτότυπον καὶ σὲ μετάφρασιν, στὴ μελέτη του «Δημοτικὴ καὶ Νεοδημοτικὴ» (Σελ. 31 καὶ 32).

39. Βλ. «Τὸ Γλωσσικὸ μας πρόβλημα» (σελ. 7 κ.ἐξ.).

νες πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς λογίας γλώσσας.

Λεχθεῖτε, ἀγαπητέ Κύριε, μαζί με τις ἐκ νέου εὐχαριστίες μου γιὰ τὸ νέο αὐτὸ δείγμα τῆς γενναιοδωρῆς φιλίας σας, τὴν ἔκφραση τῆς ἀληθινῆς ἀφοσίωσής μου.

D. C. Hesseling

17.

Ἀγαπητέ Κύριε *

Μάθετε πὸς τις γλωσσικὲς γνώμες ποὺ ὑποστηρίζετε στὴ «*Δημοτικὴ καὶ Νεοδημοτικὴ*»⁴¹ σας τις συμπεριζομαι κι' ἐγώ. Ἄν (σελ. 32) τὰ λόγια μου ποὺ ἀναφέρετε ἐκεῖ⁴² εἶναι δυνατό νὰ γίνουν ἀντιληπτά στὴν ἔννοια πὸς θὰ μπορούσα κανεὶς ἢ θὰ ἔφαιλε, ἀτομικῶς, νὰ προσδιορίσει τὸ ἐπιθυμητὸ «*mixtum*», πολὺ ἄσχημα ἔκφράστηκα. Ὅχι ὁ με-

40. Τὸ γράμμα δὲν ἔχει χρονολογία. Ἡ ὀλλανδικὴ τοχυδρομικὴ σφραγίδα ἔχει ἡμερομηνία 11 - V - 1935.

41. Ἑλληνικὰ στὸ κείμενο.

42. Πρόκειται γιὰ τὴ φράση τῆς προηγούμενης ἐπιστολῆς του (ἀριθ. 16): «Ὅπως τὸ δείχνει ἡ λέξη... ἀνόμοια γλώσσα», ποὺ παρατίθεται σ' αὐτὴ τὴν πραγματεία (βλ. ἀνωτέρω σημ. 38).

μονωμένος ἄνθρωπος, οὔτε καὶ μιὰ Ἀκαδημία ἢ τὸ Κράτος, θὰ ἀποφασίσουν τί εἶναι παραδεχτό, ἀλλὰ ἡ χρῆση, ἡ μόδα, ἂν θέλετε, τὸ «*usus tyrannus*». Ἐνας ξένος ὀφείλει νὰ περιορίζεται στὴ μελέτη, μὲ ἐνδιαφέρον καὶ συμπάθεια, τῆς ἐξέλιξης τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καὶ καλὰ θὰ κάνει νὰ μὴν ἔκφέρει παρὰ μὲ διακριτικότητα μιὰ γνώμη, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον συγκεκριμένη. Αὐτὸ κάνω διαβάζοντας τὴ σελίδα σας 30, ὅπου γράφετε «ποὺ τοῦ τὴν ἔστειλα»⁴³ καὶ σὰς παρακαλῶ στὶς περιπτώσεις αὐτές πάντα ἔτσι νὰ κάνετε.⁴³ Θάταν ἀδύνατο νὰ πετάξουμε τὸ «*ὁ ὁποιός*»;⁴³ Τὸ λένε στὴ καθημερινὴ ὁμιλία; Εἴχαμε κι' ἐμεῖς, μὰ μόνο στὴ γραφτὴ γλώσσα, τὸ «*de welke*», ἀλλὰ ἐξαφανίστηκε. Σὰς εὐγνωμονῶ γιὰ τὴν εὐχαρίστηση ποὺ μοῦ προκάλεσε τὸ διάβασμα τοῦ τευχιδίου σας.

Ὁ ἀφοσιωμένος σας

D. C. Hesseling

43. Δηλ. νὰ χρησιμοποιεῖτε τὸ ποὺ ἀντὶ γιὰ τὸ ὁποιός. Τὸν Hesseling καὶ σ' αὐτὸ τὸ γράμμα, ὅπως καὶ στὸ προηγούμενο, φαίνεται νὰ τὸν ἐνοχλεῖ, καὶ δίκαια, αὐτὴ ἡ ἀντωνυμία.

Γνώσσα τῆς μεταρραϊσμοῦ αὐτῆς, ὅση καὶ ἄλλων ὁμοίω
ων μεταρραϊσμοῦ μου, ἂναι ἡ κοινὴ ὁμιλουμένη νέε
Ἑλληνικα, ἢ νεοδημοτικα, ἢ ἴσοι ἢ γνώσσα σοῦ
φυσικαὶ καὶ ἀβίαστοι μυσῶν οἱ ὀνομαστικὲ μορ-
φομένοι Ἑλληνικὴ σὴν φωνηένουσα τοῦ κρᾶτου, τὴν
Ἰθάκια, καὶ ὀλλανδικοὺς μαχαζύερα ὀνομαστικὲ ἀδα
καὶ τοῦ κινδρα χρησιμοποιεῖται καὶ δε τῆς τῆς κοιν-
νῆς ὁμιλουμένης γρηγορὸ ὀνομαστικὸ, ἀδιάφορο ἂν εἴ-
το ὀνομαστικὸ αὐτὸ ἢ γρηγορὸ γνώσσα ἢ ἀδ' ἴση
καταρραϊσμοῦ, καὶ ἀνομαστικὸ καὶ δε τῆς τῆς
καταρραϊσμοῦ

[Ἀντίγραφο τοῦ Ἀχ. Α. Τζαρτζάνου]